

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDAKİ AİLE KATILIM ÇALIŞMALARINA KATILAN VE KATILMAYAN AİLELERİN ÇOCUKLARININ SOSYAL BECERİ VE PROBLEM DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Fatma YAŞAR EKİCİ²

Atıf/©: Yaşar Ekici, Fatma (2017). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Aile Katılım Çalışmalarına Katılan ve Katılmayan Ailelerin Çocuklarının Sosyal Beceri ve Problem Davranışları Arasındaki İlişki, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 1, Haziran 2017, ss. 543-562

Özet: Bu araştırmanın temel amacı okul öncesi eğitim kurumlarındaki aile katılım çalışmalarına katılan ve katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektir. İlişkisel tarama modelindeki araştırmanın örneklemini, İstanbul İli Avrupa Yakası'ndaki 5 ilçeden rastlantısal örnekleme yoluyla seçilmiş 12 okul öncesi eğitim kurumunda eğitim görmekte olan 5-6 yaş grubu 400 çocuk ve ailesinden oluşmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak Aile Bilgi Formu ve Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği kullanılmıştır. Toplanan veriler, SPSS 20 paket programında Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonunda; okul öncesi eğitim kurumlarındaki aile katılım çalışmalarına katılan ve katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal becerileri ve problem davranışları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okulöncesi, Sosyal Beceri, Problem Davranış.

Makale Geliş Tarihi: 20. 03. 2017/ Makale Kabul Tarihi: 19.06.2017

¹Bu makale, Fatma YAŞAR EKİCİ'nin "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Aile Katılım Çalışmalarına Katılan ve Katılmayan Ailelerin Çocuklarının Sosyal Beceri ve Problem Davranışlar Açısından Karşılaştırılması" başlıklı doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

²Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, e-posta: fatmayasarekici@hotmail.com

The Relationship Between Social Skills and Problem Behaviours of the Children that Their Families Involve and do not Involve in the Family Involvement Activities Implemented in Preschool Education Institutions.

Citation/©: Yaşar Ekici, Fatma (2017). *The Relationship Between Social Skills and Problem Behaviours of the Children that Their Families Involve and Do Not Involve*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 1, June 2017, pp. 543-562

Abstract: *The main aim of this research is to investigate the relationship between social skills and problem behaviours of the children that their families involve and do not involve in the family involvement activities implemented in preschool education institutions. The sample consisted of 5-6-year age-group 400 children going to 12 preschool institutions in 5 districts of Istanbul that were selected by the random sampling model and their families. The tool used for data collection were Family Information Form and Preschool and Kindergarten Behaviours Scales. The data collected for the study were analyzed using SPSS 20 program. The Pearson Product Moment Correlation Analysis Test was used in the analysis of the data. At the end of the research it is found out that there is a significant relationship between social skills and problem behaviours of the children that their families involve and do not involve in the family involvement activities implemented in preschool education institutions.*

Keywords: *Preschool, Social Skills, Problem Behaviours.*

I.GİRİŞ

Yaşamın ilk yılları olan erken çocukluk dönemi çocukların gelişimleri kadar öğrenmelerinin de en yoğun olduğu yıllardır. Ailenin ve okul öncesi eğitim kurumlarının verdiği eğitimle bu gelişim ve öğrenme süreci desteklenir. Okul öncesi eğitime dâhil edilen çocukların çok boyutlu gelişimleri aileden bağımsız gerçekleşemez. Bu nedenle, okul öncesi eğitim programlarına göre düzenlenen günlük etkinliklerde aile katılımına yer verilmelidir. Aile katılımı ebeveynlerin çocuklarının eğitimleri için kullandıkları kaynaklara yaptıkları yatırımdır (Carlisle ve diğ., 2005: 155). Aile katılımı anlayışının temel felsefesi, aile yaşamını güçlendirerek çocuğun gelişimine katkıda bulunmaktır. Gürşimşek'e (2002: 30) göre aile katılımının amacı, anne babaya eğitim vererek ailenin okul öncesi eğitime destek olmasını sağlamak böylece çocukların en iyi şekilde büyüme ve gelişmelerine yardımcı olmak ve daha

sonraki dönemlerdeki okul başarısını olumsuz yönde etkileyebilecek etkenleri azaltmaktır (Mağden 1993: 87).

Okul öncesi eğitim kurumlarındaki aile katılım çalışmaları; 4 başlık altında gruplandırılabilir. Bunlar;

- Okul yönetimi tarafından düzenlenen aile eğitimi etkinlikleri kapsamında yapılan aile katılım çalışmaları (Eğitim toplantıları, konferans, eğitim seminerleri, uzman rehberliğinde bireysel görüşme, makale, broşür, el kitabı, dergi, afiş, eğitim panosu, web sayfası etkinlikleri)
- Öğretmenler tarafından düzenlenen ailelerle iletişim kurma etkinlikleri kapsamında yapılan aile katılım çalışmaları (geliş-gidiş zamanları, telefon görüşmeleri, etkinlik dosyaları, teyp kayıtları, fotoğraflar, duyuru panoları, bülten tahtaları, haber mektupları, yazışmalar, toplantılar, okul ziyaretleri, ev ziyaretleri, bireysel görüşme, gelişim raporu, elektronik posta)
- Öğretmen tarafından düzenlenen ailelerin eğitim programına etkin katılımını sağlayan etkinlikler kapsamında yapılan aile katılım çalışmaları (ebeveynin etkinliklerde öğretmen rolünü üstlenerek eğitimi gerçekleştirilmesi, ailenin, evde okuldakine benzer bir eğitim olayını gerçekleştirip okulda sunması, ailenin çocuklara kahvaltı, yemek ve oyunda rehberlik etmesi, ailenin sınıf dışı etkinliklerde öğretmene yardımcı olması, ailenin dosyalama, dolap düzenlenmesi gibi etkinliklerde öğretmene yardımcı olması, ailenin meslekleri ya da özel yetenekleriyle ilgili bir konuda çocuklarla birlikte etkinliğe katılması, belirli gün ve haftalarla ilgili çocuklarla birlikte ailelerin de katılabileceği etkinlikler düzenlenmesi)
- Aileler tarafından düzenlenen aile katılım çalışmaları kapsamında yapılan aile katılım çalışmaları (kermesler, piknikler, ev ziyaretleri, sergiler ve aile yemekleri) şeklindedir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında yapılacak olan aile katılım çalışmaları sayesinde çocukların sosyal becerileri gelişir ve problem davranışların yerini prososyal davranışlar alır.

Sosyal beceri, bireyin diğer insanlarla etkileşimini mümkün kılan ve diğer insanlar tarafından, “olumsuz tepkiden kaçınmasına yardımcı olarak olumlu tepki sağlayan” sosyal ortamlarda kabul edilebilen öğrenilmiş davranışlardır (Lin, 1996: 12). Çocuklara kazandırılması gereken sosyal beceriler şu şekilde sınıflandırılabilir (Merrell, 2003):

- sosyal işbirliği (sıra bekleme, boş zamanlarını uygun bir şekilde değerlendirme, kurallara uyma, paylaşma, grupla verimli çalışma vb.)

- sosyal etkileşim (başka çocukların haklarına saygılı olma, yetişkinlerin sorunlarına duyarlı olma, başka çocuklara şefkat gösterme, başka çocuklar tarafından oyuna davet edilme, aile ve okulda tartışmalara katılma, yanlış davranışlarından dolayı özür dileme vb.)
- sosyal bağımsızlık (hem kendi başına oyun oynama ve sorun çözme hem de farklı oyun gruplarına katılma ve kabul görme ve her türlü sosyal ortamlarda özgüven sahibi olabilme, iletişimi başlatma ve sürdürme)

Aile katılımlı okul öncesi eğitim sürecinde kazandırılan sosyal beceriler sayesinde çocuklar çevresindeki bireylerle (akran, aile vb.) daha sağlıklı ilişkiler kurar ve problem çözme becerileri gelişir. Ailenin desteğinden yoksun olan ve sosyal becerileri gelişmemiş olan çocuklarda ise problem davranışlar ortaya çıkmaktadır. Problem davranış, gelişim evrelerinin getirdiği doğal zorluklara yakın çevrenin olumsuz etkileri katıldığında çocukta bunlara tepki olarak görülen bozukluklardır (Yavuzer, 2003: 228). Çocuklarda görülen problem davranışlar genel olarak dışa yönelim problem davranışlar (saldırganlık, antisosyal davranışlar, aşırı hareketlilik) ve içe yönelim problem davranışlar (içe kapanıklık, bedensel şikâyetler, kaygılı davranışlar) olarak sınıflandırılmıştır (Merrell, 2001: 2).

Erken dönemde sosyal uyum için çocuklara aile katılımlı eğitim programları ile müdahale edilmediğinde, toplumsal olarak sonraki yıllarda tirmanacak olan sosyal, davranışsal ve akademik problemlerle karşı karşıya kalınması kaçınılmaz olacaktır. Sosyal ve davranışsal problemlerin oluşumunu önlemek için öncelikle okul öncesi dönemde okul aile işbirliği ve sosyal becerilerin geliştirilmesi gerekmektedir (Merrell,1995). Konuyla ilgili yapılmış araştırmalar incelendiğinde okul öncesi dönemde sosyal beceri ve problem davranışları birlikte ele alan birkaç çalışmaya rastlanmıştır. Bu araştırmalarda, çocukların sosyal beceri ve problem davranışları; ebeveyn tutumu (Parsak, 2015), yaşam becerileri programı (Kaya, 2016) ve psikolojik dayanıklılık (Ünsal, 2016) bağlamında ele alınmıştır. Fakat okul öncesi eğitim kurumlarında aile katılımı, çocukların sosyal becerileri ve problem davranışlarını birlikte ele alan karşılaştırmalı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın temel amacı 'okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılan ve katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal beceri ile problem davranışları arasındaki ilişkiyi incelemek' olarak belirlenmiştir. Araştırmanın temel amacına bağlı olarak belirlenen alt amaçlar şu şekildedir:

1. Okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının sosyal beceri düzeyleri ile problem davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal beceri düzeyleri ile problem davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

II. YÖNTEM

A. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılan ve katılmayan ailelerin çocuklarının, sosyal becerileri ve problem davranışları arasındaki ilişkiye bakıldığından ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Tarama modelinin bir türü olan ilişkisel tarama modelinde ise; iki ya da daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişim varlığı ve/veya derecesi belirlenmeye çalışılır (Karasar, 1999: 81).

B. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, İstanbul ilinin Avrupa yakasındaki beş ilçesinde (Avcılar, Beylikdüzü, Eyüp, Güngören, Bakırköy) yer alan devlet ve özel okul öncesi eğitim kurumları ve bu kurumlara devam eden 5-6 yaş grubu çocukları ve aileleri oluşturmuştur. Araştırma örneklemini ise İstanbul İli Avrupa Yakası'ndaki Beylikdüzü, Avcılar, Bakırköy, Güngören ve Eyüp ilçelerinden rastlantısal örnekleme modeliyle seçilmiş 12 okul öncesi eğitim kurumunda (7 devlet ve 5 özel okul öncesi eğitim kurumu) eğitim görmekte olan 5-6 yaş grubu 400 çocuk ve ailesi oluşturmuştur.

Örnekleimde yer alan çocuklar ve ailelerine ilişkin özellikler aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Örneklemde yer alan çocukların yaş ve cinsiyete göre yüzde frekans dağılımları

Çocuğun yaşı	f	%
5 Yaş	107	26,8
6 Yaş	293	73,3
Toplam	400	100,0
Çocuğun Cinsiyeti		
Kız	191	47,8
Erkek	209	52,3
Toplam	400	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi, örneklemde yer alan toplam 400 anaokulu öğrencisinin 107’si (%26,8) 5 yaş grubu, 293’ü (%73,3) ise 6 yaş grubudur. Bu öğrencilerin 191’i (%47,8) kız, 209’u (%52,3) ise erkektir.

Tablo 2. Örneklemde yer alan ailelerin okul öncesi eğitim kurumlarında düzenlenen aile katılım çalışmalarına katılım durumuna ilişkin yüzde frekans dağılımları

Katılım Durumu	f	%
Katılan Aileler	295	73,8
Katılmayan Aileler	105	26,3
Toplam	400	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi, örneklemde yer alan ailelerin 295’i (%73,8) okul öncesi eğitim kurumlarında düzenlenen aile katılım çalışmalarına katılmakta iken, 105’i (%26,3) bu çalışmalara katılmamaktadır.

C. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan veri toplama araçları; Aile Bilgi Formu ve Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği (Preschool and Kindergarten Behaviour Scales (PKBS-2))’dir. Aile Bilgi Formu, ebeveynlerin çocuklarının anaokuluna devam durumunu ve okul öncesi eğitim kurumlarında düzenlenen aile katılım çalışmalarına katılım durumunu belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. *Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği (Preschool and Kindergarten Behaviour Scales (PKBS-2))* anaokuluna devam eden 5-6 yaş çocukların sosyal beceri ve problem davranışlarını ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçek “Sosyal Beceri Ölçeği” ve “Problem Davranış Ölçeği” olmak üzere birbirinden bağımsız iki ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal formu 1994 yılında Kenneth W. Merrell

tarafından geliştirilmiş; 2003 yılında tekrar gözden geçirilmiştir (Özbey, 2009: 100-101). Ölçeğin Türkçeye uyarlanması ve geçerlik –güvenilirlik çalışması Özbey (2009) tarafından yapılmıştır. Türkçe form “11 maddeden oluşan Sosyal İşbirliği, 8 maddeden oluşan Sosyal Etkileşim ve 4 maddeden oluşan Sosyal Bağımsızlık” olmak üzere toplam 23 maddelik üç faktörden oluşmaktadır. Birinci faktör için yapı güvenirliği .96, açıklanan varyans .67; ikinci faktör için yapı güvenirliği .91, açıklanan varyans .52; üçüncü faktör için yapı güvenirliği .88, açıklanan varyans .64 olarak saptanmıştır. Sosyal Beceri Ölçeği'nin birinci faktörün Cronbach Alfa değeri .92, ikinci faktörün Cronbach Alfa değeri .88, üçüncü faktörün Cronbach Alfa değeri .88; Sosyal Beceri Ölçeği'nin toplam Cronbach Alfa değeri ise .94, olarak bulunmuştur (Özbey, 2009: 124).

Problem Davranış Ölçeği'nin Türkçe formu, “16 maddeden oluşan Dışa Yönelim, 5 maddeden oluşan İçe Yönelim, 3 maddeden oluşan Anti-sosyal ve 3 maddeden oluşan Ben Merkezci” olmak üzere toplam 27 maddelik dört faktörden oluşmaktadır. Birinci faktör için yapı güvenirliği .96, açıklanan varyans .62; ikinci faktör için yapı güvenirliği .90, açıklanan varyans .65, üçüncü faktör için yapı güvenirliği .89, açıklanan varyans .73, dördüncü faktör için yapı güvenirliği .75, açıklanan varyans .51 olarak saptanmıştır. Problem Davranış Ölçeği birinci faktörün Cronbach Alfa değeri .95, ikinci faktörün Cronbach Alfa değeri .87, üçüncü faktörün Cronbach Alfa değeri .81, dördüncü faktörün Cronbach Alfa değeri .72; Problem Davranış Ölçeği toplam Cronbach Alfa değeri ise .96 olarak bulunmuştur (Alisinanoğlu ve Özbey, 2009: 495).

Sosyal Beceri Ölçeği'nden çocukların yüksek puan almaları sosyal becerilerin yüksek düzeyde olması; düşük puan almaları ise sosyal beceriler yönünden zayıf olması anlamına gelmektedir. Problem Davranış Ölçeği'nden çocukların yüksek puan almaları problem davranışların yüksek düzeyde olması; düşük puan almaları ise daha az problem davranışa sahip olmaları anlamına gelmektedir.

Bu ölçek, araştırmaya dahil edilen her bir çocuk için, öğretmeni tarafından doldurulmuştur.

D. Verilerin Çözümlemesi

Elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri SPSS 20 paket programında uygun istatistiksel işlemler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılan ve katılmayan

ailelerin çocuklarının PKBS-2'den elde edilen sosyal beceri puanları ile problem davranış puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek için Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Testi kullanılmıştır.

III. BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular, alt amaçlar çerçevesinde tablolar halinde aşağıda sunulmuştur.

A. Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt amacı, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının sosyal beceri puanları ile problem davranış puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemeye yöneliktir. Aşağıda birinci alt amaca ilişkin bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 3. Aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının SBÖ genelinden aldıkları puanlarla PDÖ genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişki

Değişken	N	r	p
SBÖ Genel	295	-,481	,000*
PDÖ Genel			
SBÖ Genel	295	-,420	,000*
PDÖ Dışa Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Genel	295	-,464	,000*
PDÖ İçe Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Genel	295	-,392	,000*
PDÖ Antisosyal Alt Boyutu			
SBÖ Genel	295	-,282	,000*
PDÖ Benmerkezci Alt Boyutu			

* $p < .05$

Tablo 3'te görüldüğü gibi, SBÖ genelinden alınan puanlarla PDÖ genelinden ($r = -,481$; $p < .05$), Dışa Yönelim alt boyutundan ($r = -,420$; $p < .05$), İçe Yönelim alt

boyutundan ($r=-,464$; $p<.05$), Antisosyal alt boyutundan ($r=-,392$; $p<.05$) ve Benmerkezci alt boyutundan ($r=-,282$; $p<.05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının sosyal beceri düzeyleri arttıkça, genel problem davranışları, dışa yönelim, içe yönelim, antisosyal ve benmerkezci problem davranışları azalmaktadır.

Tablo 4. Aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının SBÖ Sosyal İşbirliği alt boyutundan aldıkları puanlarla PDÖ genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişki

Değişken	N	r	p
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	295	-,558	,000*
PDÖ Genel			
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	295	-,519	,000*
PDÖ Dışa Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	295	-,374	,000*
PDÖ İçe Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	295	-,474	,000*
PDÖ Antisosyal Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	295	-,332	,000*
PDÖ Benmerkezci Alt Boyutu			

* $p<.05$

Tablo 4'te görüldüğü gibi, SBÖ Sosyal İşbirliği alt boyutundan alınan puanlarla PDÖ genelinden ($r=-,558$; $p<.05$), Dışa Yönelim alt boyutundan ($r=-,519$; $p<.05$), İçe Yönelim alt boyutundan ($r=-,374$; $p<.05$), Antisosyal alt boyutundan ($r=-,474$; $p<.05$) ve Benmerkezci alt boyutundan ($r=-,332$; $p<.05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının sosyal işbirliği becerileri arttıkça, genel olarak problem davranışları, içe yönelim, dışa yönelim, antisosyal ve benmerkezci problem davranışları azalmaktadır.

Tablo 5. Aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul alt boyutundan aldıkları puanlarla PDÖ genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişki

Değişken	N	r	p
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	295	-,346	,000*
PDÖ Genel			
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	295	-,265	,000*
PDÖ Dışa Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	295	-,452	,000*
İçe Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	295	-,236	,000*
PDÖ Antisosyal Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	295	-,190	,001*
PDÖ Benmerkezci Alt Boyutu			

* $p < .05$

Tablo 5'te görüldüğü gibi, SBÖ *Sosyal Bağımsızlık ve Kabul* alt boyutundan alınan puanlarla PDÖ genelinden ($r = -,346$; $p < .05$), *Dışa Yönelim* alt boyutundan ($r = -,265$; $p < .05$), *İçe Yönelim* alt boyutundan ($r = -,452$; $p < .05$), *Antisosyal* alt boyutundan ($r = -,236$; $p < .05$) ve *Benmerkezci* alt boyutundan ($r = -,190$; $p < .05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının sosyal işbirliği becerileri arttıkça, genel olarak problem davranışları, içe yönelim, dışa yönelim, antisosyal ve benmerkezci problem davranışları azalmaktadır.

Tablo 6. Aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının Sosyal Etkileşim alt boyutundan aldıkları puanlarla PDÖ genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişki

Değişken	N	r	p
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu PDÖ Genel	295	-,221	,000*
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu PDÖ Dışa Yönelim Alt Boyutu	295	-,169	,004*
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu PDÖ İçe Yönelim Alt Boyutu	295	-,348	,000*
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu PDÖ Antisosyal Alt Boyutu	295	-,222	,000*
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu PDÖ Benmerkezci Alt Boyutu	295	-,133	,023*

*p<.05

Tablo 6'da görüldüğü gibi, SBÖ *Sosyal Etkileşim* alt boyutundan alınan puanlarla PDÖ genelinden ($r=-,221$; $p<.05$), *Dışa Yönelim* alt boyutundan ($r=-,169$; $p<.05$), *İçe Yönelim* alt boyutundan ($r=-,348$; $p<.05$), *Antisosyal* alt boyutundan ($r=-,222$; $p<.05$) ve *Benmerkezci* alt boyutundan ($r=-,133$; $p<.05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılan ailelerin çocuklarının sosyal etkileşim becerileri arttıkça, genel olarak problem davranışları, içe yönelim, dışa yönelim, antisosyal ve benmerkezci problem davranışları azalmaktadır.

B. İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacı, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal beceri puanları ile problem davranış puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemeye yöneliktir. Aşağıda ikinci alt amaca ilişkin bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 7. Aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının SBÖ genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlarla PDÖ genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişki

Değişken	N	r	p
SBÖ Genel	105	-,350	,000*
PDÖ Genel			
SBÖ Genel	105	-,356	,000*
PDÖ Dışa Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Genel	105	-,274	,005*
PDÖ İçe Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Genel	105	-,244	,012*
PDÖ Antisosyal Alt Boyutu			
SBÖ Genel	105	-,180	,066
PDÖ Benmerkezci Alt Boyutu			

* $p < .05$

Tablo 7’de görüldüğü gibi, SBÖ genelinden alınan puanlarla PDÖ genelinden ($r = -,350$; $p < .05$), Dışa Yönelim alt boyutundan ($r = -,356$; $p < .05$), İçe Yönelim alt boyutundan ($r = -,274$; $p < .05$) ve Antisosyal alt boyutundan ($r = -,244$; $p < .05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal beceri düzeyleri arttıkça, problem davranışları azalmaktadır.

Sosyal Beceri Ölçeği genelinden alınan puanlarla Benmerkezci alt boyutundan alınan puanlar arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($r = -,180$; $p > .05$).

Tablo 8. Aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının SBÖ Sosyal İşbirliği alt boyutundan aldıkları puanlarla PDÖ genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişki

Değişken	N	r	p
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	105	-,394	,000*
PDÖ Genel			
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	105	-,413	,000*
PDÖ Dışa Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	105	-,235	,016*
PDÖ İçe Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	105	-,301	,002*
PDÖ Antisosyal Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal İşbirliği Alt Boyutu	105	-,231	,018*
PDÖ Benmerkezci Alt Boyutu			

* $p < .05$

Tablo 8’de görüldüğü gibi, SBÖ *Sosyal İşbirliği* alt boyutundan alınan puanlarla PDÖ genelinden ($r = -,394$; $p < .05$), *Dışa Yönelim* alt boyutundan ($r = -,413$; $p < .05$), *İçe Yönelim* alt boyutundan ($r = -,235$; $p < .05$), *Antisosyal* alt boyutundan ($r = -,301$; $p < .05$) ve *Benmerkezci* alt boyutundan ($r = -,231$; $p < .05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal işbirliği becerileri arttıkça, genel problem davranışları, dışa yönelim, içe yönelim, benmerkezci ve antisosyal problem davranışları azalmaktadır.

Tablo 9. Aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul alt boyutundan aldıkları puanlarla PDÖ genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişki

Değişken	N	r	p
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	105	-,275	,005*
PDÖ Genel			
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	105	-,252	,010*

PDÖ Dışa Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	105	-,285	,003*
İçe Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	105	-,193	,048*
PDÖ Antisosyal Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal Bağımsızlık ve Kabul	105	-,158	,107
PDÖ Benmerkezci Alt Boyutu			

* $p < .05$

Tablo 9’da görüldüğü gibi, SBÖ *Sosyal Bağımsızlık ve Kabul* alt boyutundan alınan puanlarla PDÖ genelinden ($r = -.275$; $p < .05$), *Dışa Yönelim* alt boyutundan ($r = -.252$; $p < .05$), *İçe Yönelim* alt boyutundan ($r = -.285$; $p < .05$) ve *Antisosyal* alt boyutundan ($r = -.193$; $p < .05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal bağımsızlık ve kabul becerileri arttıkça, genel problem davranışları, dışa yönelim, içe yönelim, antisosyal problem davranışları azalmaktadır.

Sosyal Bağımsızlık ve Kabul alt boyutundan alınan puanlarla *Benmerkezci* alt boyutundan alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($r = -.158$; $p > .05$).

Tablo 10. Aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının Sosyal Etkileşim alt boyutundan aldıkları puanlarla PDÖ genelinden ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişki

Değişken	N	r	p
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu	105	-,280	,004*
PDÖ Genel			
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu	105	-,302	,002*
PDÖ Dışa Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu	105	-,229	,019*

PDÖ İçe Yönelim Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu	105	-,160	,104
PDÖ Antisosyal Alt Boyutu			
SBÖ Sosyal Etkileşim Alt Boyutu	105	-,081	,410
PDÖ Benmerkezci Alt Boyutu			

* $p < .05$

Tablo 10'da görüldüğü gibi, SBÖ *Sosyal Etkileşim* alt boyutundan alınan puanlarla PDÖ genelinden ($r = -.280$; $p < .05$), Dışa Yönelim alt boyutundan ($r = -.302$; $p < .05$) ve İçe Yönelim alt boyutundan ($r = -.229$; $p < .05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani, okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan aile katılım çalışmalarına katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal etkileşim becerileri arttıkça, genel problem davranışları, dışa yönelim ve içe yönelim problem davranışları azalmaktadır.

Sosyal Etkileşim alt boyutundan alınan puanlarla, *Antisosyal* alt boyutundan ($r = -.160$; $p > .05$) ve Benmerkezci alt boyutundan ($r = -.081$; $p > .05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

IV. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma sonucunda okul öncesi eğitim kurumlarındaki aile katılım çalışmalarına katılan ve katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışları arasındaki ilişkiye bakıldığında görülmüştür ki okul öncesi eğitim kurumlarındaki aile katılım çalışmalarına;

- *Katılan* ailelerin çocuklarının;
-sosyal beceri düzeyleri (genel, sosyal işbirliği, sosyal bağımsızlık ve kabul, sosyal etkileşim becerileri) arttıkça, problem davranışları (genel, dışa yönelim, içe yönelim, antisosyal, benmerkezci problem davranışlar) azalmaktadır.
- *Katılmayan* ailelerin çocuklarının;
-Genel sosyal beceri düzeyleri arttıkça, genel problem davranışları, dışa yönelim, içe yönelim ve antisosyal problem davranışları azalmaktadır. Fakat benmerkezci problem davranışlarla genel sosyal beceri düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

-Sosyal işbirliği becerileri arttıkça, problem davranışları (genel, dışa yönelim, içe yönelim, antisosyal, benmerkezci problem davranışlar) azalmaktadır.

-Sosyal bağımsızlık ve kabul becerileri arttıkça, genel problem davranışları, dışa yönelim, içe yönelim ve antisosyal problem davranışları azalmaktadır. Fakat benmerkezci problem davranışlarla sosyal bağımsızlık ve kabul becerileri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

-Sosyal Etkileşim becerileri arttıkça, genel problem davranışları, dışa yönelim ve içe yönelim problem davranışları azalmaktadır. Fakat antisosyal ve benmerkezci problem davranışlarla sosyal etkileşim becerileri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Araştırma sonucunda ailelerin aile katılım çalışmalarına katılması durumunda çocukların özellikle benmerkezci problem davranışları azalırken, katılmaması durumunda benmerkezci problem davranışlarının devam ettiği görülmektedir. Bu durum, ailelerin aile katılım çalışmalarına katıldıklarında çocuklarıyla kaliteli vakit geçirebilmeyi öğrenmeleriyle, aynı zamanda, paylaşma konusunda duyarlılık kazanmalarıyla da açıklanabilir. Aile katılım çalışmalarına katılan ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları ilişkide daha özgüvenli hareket ettikleri ve duygusal yönden kendilerini güçlü hissetmeye başladıkları düşünülebilir. Gürşimşek ve diğ. (2004) tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuca ulaşılmış; okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ailelerinin eğitime katılımı azaldıkça, çocuklarda saldırganlık, dikkat eksikliği, hiperaktivite, korku ve kaygı gibi problem davranış puanlarında anlamlı ölçüde yükselme olduğu görülmüştür. Parsak'ın (2015) ebeveyn tutumlarının okul öncesi çocukların empati ve sosyal becerileri ile ilişkisi ve bu ilişkinin davranış problemlerine etkisini belirlenmeye yönelik yapmış olduğu çalışmada çocukların sosyal beceri ve empati becerisi düzeylerinin ebeveyn tutumları ve davranış problemleri arasındaki ilişkide aracı değişkenler oldukları saptanmıştır. Sosyal becerilerin gelişmesinde ebeveyn-çocuk ilişkisi büyük önem taşımaktadır (Koşay, 2013; Durmuşoğlu-Saltalı ve Arslan, 2012). Sosyal becerileri gelişmiş olan çocuk da özellikle akranlarıyla olumlu ilişkiler kurabilmekte ve daha az davranış problemi göstermektedir (Öneren Şendil, 2010; Tezel-Şahin ve Özbey, 2007).

Son yıllarda, toplumun her kesiminde olduğu gibi okullarda da problem davranışların artış göstermesi okul öncesi dönemde sosyal gelişimin desteklenmesinin önemini ortaya koymuştur (Gimpel and Holland 2003: 2). Yapılan araştırmalar çocukların sosyal becerileri altı yaşına kadar

kazanamadıklarında; sonraki yıllarda ve yetişkinlikte de sosyal becerileri kazanmakta zorluk çektiklerini göstermektedir (Choi and Kim, 2003; Danielson, Phelps and Roecker, 2003; McCellanand and Katz, 2001). Çocuğun çok yönlü eğitim öğretimini ve beceri gelişimini ve bu eğitim öğretimi ve beceri gelişiminin sürekliliğini sağlamak için çocuğun evde aldığı eğitimle okulda aldığı eğitimin uyumunu sağlayıcı ve destekleyici önlemler alınması gerekmektedir. Bu önlemlerin başında, okul öncesi eğitim kurumlarının, ebeveynlere yönelik aile katılım etkinlikleri düzenleyerek ailenin okul öncesi eğitimine destek olabilmemesinin sağlanması gelmektedir. Aile katılım çalışmaları, çocukların en iyi şekilde büyüme ve gelişmelerine destek olunması hem de daha sonraki dönemlerde çocukların sosyal becerilerinin gelişmesi açısından ve problemlili değil prososyal davranışlar geliştirmesi açısından fevkalade önem taşımaktadır.

V. ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında uygulayıcılara sunulan öneriler şunlardır:

- Aile katılım etkinlikleri, birer yetişkin olan ebeveynlerin yetişkin özellikleri dikkate alınarak düzenlenmelidir. Bu sayede düzenlenen aile katılım etkinliklerine katılım oranı artırılabilir.
- Bu çalışmanın evrenini İstanbul'un beş ilçesinde bulunan devlet ve özel anaokulları ve anaokullarına devam eden beş altı yaş çocuklar ve aileleri oluşturmuştur. Elde edilen bilgilerin genellenebilmesi için, büyük bir araştırma ekibi tarafından daha çok sayıda okulun, daha geniş bir yaş grubunun kullanıldığı, geniş bir örneklem grubuyla yeni bir araştırma yapılabilir.
- Araştırma kapsamında çocukların sosyal becerileri ve problem davranışları ile ilgili bilgiler sadece öğretmenlerden toplanmıştır. Yapılacak yeni araştırmalarda öğretmenlerin yanında çocukla etkileşimde bulunan anne-baba, rehber öğretmen gibi bilgi kaynaklarından da bilgi toplanması bulguların güvenilirliğini artıracaktır.
- Aile katılım çalışmaları kapsamında ailelere yönelik sosyal beceri ve problem davranışlara ilişkin eğitim programı hazırlanarak uygulanabilir.
- Bu araştırma, okul öncesi eğitim kurumlarına devam etmekte olan çocuklar ve aileleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmadaki bulgular doğrultusunda daha üst eğitim düzeylerine yönelik aile katılım çalışmaları ve öğrencilerin sosyal beceri ve problem davranışları üzerindeki etkileri

hakkında yeni araştırmalar yapılabilir.

- Bu araştırmada, aile katılımının çocukların sosyal beceri ve problem davranışları üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu araştırmada ortaya çıkan bulgulardan yola çıkılarak, okul öncesi dönemde aile katılım çalışmalarının, çocuğun diğer gelişim alanlarına etkisi hakkında yeni araştırmalar yapılabilir.
- Bu araştırmada yapılan literatür taramasında, yurt dışında ve Türkiye’de yapılan aile katılım çalışmalarının karşılaştırıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, aile katılım çalışmalarına yönelik ülkeler arası karşılaştırmalı bir çalışma yapılabilir. Bu sayede, yurt dışında yapıp ülkemizde yapılmayan etkinlikler düzenlenebilir ve yapılmakta olan etkinlikler geliştirilebilir.
- Aile katılımına yönelik çalışmalar tek tek ele alınarak, her birinin çocuğun sosyal beceri ve problem davranışları üzerinde ne derece etkili olduğu ile ilgili bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ALİSİNANOĞLU, F. ve Özbey, S. (2009), “Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 60–72 Aylık Çocukların Problem Davranışlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt.2, S.6, ss. 493-517.
- CARLISLE, E., Stanley, L., Kemple, K.M. (2005), “Opening Doors: Understanding School and Family Influences on Family Involvement”, *Early Childhood Education Journal*, volume.33, Number.3, ss.155-162.
- CHOI, D. H. and Kim, J. (2003), “Practicing Social Skills Training for Young Children with Low Peer Acceptance: A Cognitive-Social Learning Model”, *Early Childhood Education Journal*, S. Volume.31, Number.1, pp.41-46.
- DANIELSON, C. K., Phelps, C. R. and Roecker, C. (2003), “The Assessment of Children’s Social Skills Through Self-Report: A Potential Screening Instrument for Classroom Use”, *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, Volume. 35, Number.4, pp.218-229.
- DURMUŞOĞLU-SALTALI, N., Arslan, E. (2012), “Ebeveyn tutumlarının anasınıfına devam eden çocukların sosyal yetkinlik ve içe dönüklük davranışlarını yordaması”, *İlköğretim Online*, cilt.11, S.3, ss.729-737.
- GIMPEL, G. A. and Holland M. L. (2003), *Emotional and Behavioral Problems of Young Children: Effective Interventions*, Guilford Press, New York.
- GÜRŞİMŞEK, I. (2002), *DEÜ Okul öncesi Eğitimler El Kitabı: Etkin Öğrenme ve Aile Katılımı*, Ya-pa Yayınları, İstanbul.
- GÜRŞİMŞEK, I., Girgin, G., Harmanlı, Z. ve Ekinci, D. (2004), “Annelerin Ruhsal Belirtileri İle 5-6 Yaş Dönemi Çocuklarının Davranış Problemleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi, Kongre Kitabı* (2006), Cilt.3, ss.359-369.
- KARASAR, N. (1999), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KOŞAY, A. (2013), *Çocuk Yuvasında ve Çocuk Evinde Kalan Korunmaya Muhtaç Çocuklar İle Ailesi Yanında Yaşayan Çocukların Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- KAYA, İ. (2016), *Yaşam Becerileri Programının (YBP) 4 Yaş Çocukların Problem Davranışlarına ve Sosyal Becerilerine Etkisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- LIN, A.S. (1996), *The Effects of Curriculum-Based Peer-Mediated Social Skills Training on The Positive Peer Interactions of Preschool Children with Special Needs*, The Ohio State University, Ph. D. Theses.. USA.
- MAĞDEN, D. (1993), “Okul Öncesi Eğitim Programlarında Yeni Yaklaşımlar”, 9. Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, YA- PA Yayınları, İstanbul.
- MCCLELLAN, D. E. and Katz, L. G. (2001), *Assesing Young Children’s Competence*, ERIC Identifier:ED450953
- MERRELL, K.W.(1995), An Investigation of The Relationship Between Social Skill and Internaziling Problem in Early Childhood: Construct Validity of The Preschool and Kindergarten Behaviour Scales. *Journal of Psychoeducational Assesment*, volume.13, number.3, pp.230–240.
- MERRELL, K.W. (2001), *Helping Students Overcome Depression And Anxiety: A Practical Guide*, (4. Edition), Guilford Pres, New York.
- MERRELL, K.W. (2003), *Preschool And Kindergarten Behavior Scales*, (2.Edition), Examiner’s Manual. Pro-ed. An International Publisher, Austin, Texas, USA.
- ÖZBEY, S. (2009), *Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması Ve Destekleyici Eğitim Programının Etkisinin İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- ÖNEREN-ŞENDİL, Ç. (2010), *5-6 Yaş Çocuklarında Sosyal Yetkinlik ve Davranış Sorunlarının Akran Kabulü, Mizaç ve Cinsiyet Açısından İncelenmesi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- PARSAK, B. (2015), *Ebeveyn Tutumları ile Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Davranış Problemleri Arasındaki İlişkide Çocukların Empati ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Rolü*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- TEZEL ŞAHİN, F. ve Özbey, S. (2007), “Aile eğitim programlarına baba katılımının önemi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, cilt.18, S.1,ss.39-48.
- ÜNSAL, F.Ö. (2016), *Okul Öncesi Çocuklar için Psikolojik Dayanıklılık Programının 5 Yaş Çocuklarının Sosyal Becerilerine ve Problem Davranışına Etkisi*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- YAVUZER, H. (2003), *Çocuğu Tanımak ve Anlamak*, Remzi Kitabevi, İstanbul.